

УДК 947. 7 "19"

Дідух Л.В.

ПЕРШІ ТЕЧІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛ-КОМУНІЗМУ (1917-1918РР.)

Стаття присвячена історії розвитку націонал-комуністичних течій в Україні. Розглядається питання становлення перших течій українського націонал-комунізму як відгалуження російського комунізму-більшовизму у 1917-1918 рр. Подаються також основні теоретичні засади українського націонал-комунізму як цілісного історичного явища.

Історично першою течією українського націонал-комунізму була ліва течія в УСДРП, яка наприкінці 1917 - на початку 1918 рр. після розколу цієї партії постала окремою політичною групою. Вже влітку 1917 р. УСДРП в Полтаві залишила перша група лівих (близько 40 чол.) на чолі з А. Буценком [3, с. 121-122]. А з осені 1917 р. ліві групи в деяких містах перемагають: група Ю. Медведєва в Харкові, група Є.Нероновича в Києві [3, с. 121-122]. За свідченням російських більшовиків, які працювали на Україні, ліві українські есдеки "не раз декларували, що вважають тепер себе комуністами (більшовиками), але тільки українськими" [2, с. 650].

На I з'їзді КП(б)У (5-12 липня 1918 р.) в Москві відбувся вступ членів лівих соціал-демократичних груп у більшовицьку партію. Але, незважаючи на те, що вони в основних питаннях діяли погоджено із більшовиками, перебуваючи у складі КП(б)У, мали власну програму з національного питання, викладену в декларації їхнього організаційного комітету. Головними її пунктами були рівноправність України з Росією при їхньому федеративному зв'язку, а також вільний розвиток "національних форм пролетарської культури на Україні" [11, с. 726]. Представники цієї течії (наприклад, Є.Касьяненко) не раз ставали на самостійницькі позиції вже в лавах КП(б)У. Всіх членів групи УСДРП (лівих) в Україні нараховувалося близько 225 чол. [3, с. 122].

Представниками наступної течії націонал-комунізму в Україні (в хронологічному порядку) треба вважати тих українських комуністів, які під час першої радянської республіки і після її падіння боролися за неза-

лежність Комуністичної партії України від РКП(б) і за самостійність Радянської України.

Жовтнева революція 1917 р. в Росії гостро поставила перед українськими більшовиками питання про владу і перспективи більшовиків на Україні, де на політичній арені з'явилася Центральна Рада, - для того, аби досягти впливу в Києві, треба було об'єднати всі більшовицькі організації України під єдиним провідом.

В Україні робились кроки до утворення окремої комуністичної партії. Група членів Київського комітету РСДРП(б) - В.П.Затонський, І.Ю.Кулик та інші - за згодою комітету підготували і 30 листопада 1917 р. видали листівку "Соціал-демократія України (більшовики-українці)". Листівка була випущена від імені Організаційного комітету соціал-демократії України (більшовики-українці). Як видно з цього документа, члени Київського комітету прагнули будувати нову компартію на національно-федералістських принципах стосовно РСДРП(б).

Обласний (крайовий) з'їзд РСДРП(б), який відбувся в Києві 3-5 грудня 1917 р., за випуск листівки та за самовільну зміну назви партії виніс догану Київському комітету [16, с. 82-83]. З'їзд висловився проти федеративного принципу побудови РСДРП(б), який підтримали українські більшовики І.Ю.Кулик, Г.Ф.Лапчинський, В.П.Затонський та В.М.Шахрай. Нарешті, відповідно до позиції ЦК РСДРП(б), з'їзд ухвалив створити в Україні єдину партійну організацію - складову і невід'ємну частину більшовицької партії, назвавши її "РСДРП(б). Соціал-демократія України" [16, с. 80-81].

У зв'язку з тим, що В.Затонський був причетний до спроб створення окремої української компартії на початку встановлення радянської влади в Україні і його ім'я на цьому етапі пов'язується з націонал-комунізмом, то варто зазначити, що його подальша діяльність була далека від українського комунізму, скоріше, мала риси бюрократичного сепаратизму, втім, як і діяльність Г.П'ятакова, Х.Раковського, В.Чубаря та ін. Захист власної гідності перед централізмом Москви, частково власні амбіції були пріоритетними у цих людей [15, с.94].

Наступним проявом цієї течії націонал-комунізму вважається діяльність В.Шахрая, С.Мазлаха, Г.Лапчинського, до певної міри - М.Скрипника.

1919 р. у Саратові В.Шахрай разом із С.Мазлахом випустив книжку "До хвили. (Що діється на Україні й з Україною?). В ній були викладені теоретичні основи українського комунізму, який став пізніше платформою усіх самостійницьких політичних течій в КП(б)У, а також і поза нею. На всіх документах боротьбистів, укапістів, фракції федералістів у КП(б)У, на статтях М.Скрипника лежить відбиток Шахраєвої теорії національного питання. У цій книжці всебічно, переважно з марксистських позицій, обґрунтовувалось державне усамостійнення України, а доля соціалістичної революції ставилася у залежність від нього. Але характерно, що автори розглядали перше не як передумову для перемоги останньої. Автори вважали, що подолати залишену царизмом спадщину національного гніту можна тільки шляхом відокремлення і створення незалежних держав. Створення таких держав є єдиною запорукою майбутньої дружби українського і російського народів: "Нова Росія і нова Україна - дві рівноправні сестри, дві вільні країни, дві незалежні самостійні і в той же час об'єднані спільними інтересами, пошаною одна до одної - ось до чого ми прагнемо..." [9, с. 249]. Намагаючись вивірити національними цінностями фундаментальні засади марксистської теорії ("Україна повинна бути і буде (якщо соціалістична революція і соціалізм не фраза і шарлатанство) єдиною і самостійною" [9, с. 259]), Шахрай і Мазлах наближалися до виходу із замкнутого кола комуністичних утопій та догматизму. В кінці праці автори висловили різку критику на адресу Леніна, поставили

йому ряд гострих і недвозначних запитань і побажали Україні "свого Леніна". Відтак В.Шахрай створив розгорнуту й послідовну програму українського націонал-комунізму. Головний засіб її реалізації він вбачав у організації самостійної Української компартії (більшовиків). (Відомо, що на титулі книжки "До хвили" так і стояло вгорі "УКП(б)", яка, однак, організаційно ніколи не існувала). Вона, зблокувавшись із національно-революційними силами, мусила забезпечити повне державне усамостійнення України. Форму її державності Шахрай визначив як робітничо-селянську республіку.

У XX столітті Україна (як і значна частина всього світу) була одним із теренів, де відбувалася боротьба двох світоглядів: комунізму й націоналізму, які мали два протилежні погляди на історичний розвиток і майбутнє усього суспільства. Спрощуючи основні ідейно-теоретичні засади цих двох світоглядів, можна сказати, що націоналізм, розглядаючи основні проблеми історичного буття людства, фокусує свою увагу на нації як рушієві історичного процесу, а комунізм при розгляді тих самих проблем ставить на чільне місце класи та їхні конфлікти.

Яскравим прикладом природного "шлюбу" комунізму й націоналізму [12, с. 3] стала течія націонал-комунізму в Україні, її представники намагалися поєднати ідеї комуністичної перебудови суспільства і національного визволення України. Як певна політична сила націонал-комунізм існував з кінця 1917 по 1933 рік, а пізніше деякі його основоположні ідеї проявилися в дисидентському русі 1960-1980-х років та в період здобуття незалежності України в кінці 1980-х - на початку 1990-х років.

Характерним для ідейно-теоретичних засад українського націонал-комунізму було те, що його представники національне визволення і державну самостійність України виводили із марксистської теорії пролетарської соціалістичної революції, вважаючи їх запорукою перемоги цієї революції як у себе на батьківщині, так і в цілому світі. Таке розуміння революційного процесу вело до розходження з офіційною лінією російських комуністів-більшовиків, які в 20-х роках XX століття захопили владу в Україні, і робило пряме верховенство Москви надзвичайно проблематичним і конфліктним.

Націонал-комуністи відчутно допомогли більшовикам встановити радянську владу в Україні. Але модель організації суспільства, що будували більшовики, передбачала унітаризм та однопартійність. Націонал-комуністичні партії були знищені, а їхні члени влилися в ряди більшовицької партії. І хоча організований український націонал-комунізм фактично зійшов з історичної сцени, його риси збереглися у діяльності українських більшовиків, що самостійно мислили, мали певну національну свідомість та були впливовою політичною силою всередині партії у кінці 1920-1930-х роках. Попри те, що суть націонал-комунізму залишалась незмінною - право пояснювати Маркса у світлі власних національних умов - його представники на цьому етапі боролися за певну демократизацію радянського суспільства, а ідея самостійності та незалежності України трансформувалася у ствердження рівності радянської України у складі СРСР.

Історія націонал-комунізму цих років більш відома як боротьба московського центру з так званим "націонал-ухильництвом" в умовах перетворення СРСР в тоталітарну державу. Визначення націонал-ухильництва сформулював Й.Сталін. У тезах до X з'їзду РКП(б) 1921 р. відзначалося, що до ухилу "від комунізму" в бік буржуазно-демократичного націоналізму веде те, що "комуністи з місце-

вого корінного населення, які пережили тяжкий період національного гніту... нерідко перебільшують значення національних особливостей у партійній роботі, лишаючи в тіні класові інтереси трудящих, або просто плутають інтереси трудящих даної нації з "загальнонаціональними" інтересами тієї самої нації, не уміючи виділяти перші з останніх і будувати на них партійну роботу" [20, с. 28-29]. Прагнення до збереження "атрибутів незалежності" кваліфікувалося Сталіним як найяскравіший прояв "націонал-ухильництва", про це він писав Леніну 1922 р. [18, с. 198-200]. А вже в доповіді XVII з'їзду партії (січень 1934 р.) Сталін ще більше загострив оцінку націонал-ухильництва, говорячи, що "ухил до націоналізму є пристосування інтернаціоналістської політики робітничого класу до націоналістичної політики буржуазії, що він "відображає спроби "своїї" "національної" буржуазії підірвати радянський лад і відновити капіталізм". Сталін стверджував, що в Україні ухил до націоналізму "зімкнувся з інтернаціоналізмом" [20, с. 356-357].

Розпочаті репресії проти націонал-ухильників фактично знищили націонал-комуністичну течію в українському суспільстві. Вона перестала існувати як масова впливова сила, але її відгомін відчувався в подальшій історії України аж до здобуття нею незалежності в 1991 році.

1. Бобина О.В. Діяльність Української соціал-демократичної робітничої партії в умовах Української націонал-демократичної революції 1917-1920 рр.: Автореф. дис. ... канд. істор. наук. - К., 1993. - 23 с.

2. Большевистские организации Украины: организационно-партийная деятельность, февраль 1917 - июль 1918: Сборник документов и материалов. - К.: Политиздат Украины, 1990. - 801 с.

3. Буценко А.О. О расколе УСДРП // Летопись революции. - 1923. - № 4. - С. 121-122.

4. Бриндак О., Налмакан І. Виникнення та еволюція національної партійної системи в Україні в XX ст.: Дослідження. - Одеса: Астропринт, 1997. - 192 с.

5. Винниченко В. Відродження нації: В 3 т. - К.: Політвидав України, 1990. - Т. 1. - 359 с.; Т. 2. - 330 с.; Т. 3. - 542 с.

6. Гамрецький Ю.М. О расколе УСДРП и выделении из ее состава левых групп // Непролетарские партии и организации национальных районов России в Октябрьской революции и гражданской войне: Материалы конференции. - М., 1980. - С. 21-29.

7. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій, пленумів ЦК: В 2 т. - К.: Політвидав України, 1976. - Т. 1. - 1007 с.

8. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2 т. - К.: Основи, 1994. - Т. 2. - 573 с. \$

9. Мазлах С., Шахрай В. До хвилі: Що діється на Україні і з Україною. - Нью-Йорк: Пролог, 1967. - 304 с.

10. Майстренко І, Історія комуністичної партії України. - Сучасність, 1979. - 256 с.

11. Мала енциклопедія етнодержавознавства. - К.: Генеза, 1996. - С. 726-727.

12. Мейс Дж., Панчук М. Український національний комунізм: Трагічні ілюзії. - К., 1997. - 82 с.

13. Мейс Дж., Солдатенко В.Ф. Національне питання у житті і творчості Миколи Скрипника // Український історичний журнал. - 1996. - № 2. - С.74-86; №3. - С. 130-143.

14. Нагарний В.І. Більшовизм та український націонал-комунізм в добу революції (1917-1920 рр.): Автореф. дис. ... канд. істор. наук. - К., 1995. - 23 с.

15. Национальный вопрос на перекрестке мнений. 20-е годы: Документы и материалы. - М.: Наука, 1992. - 268с.

16. Областной съезд РСДРП (б-ков): Первое всеукраинское совещание большевиков (стенограмма) // Летопись революции. - 1926. - № 5. - С. 64-92.

17. *Остроговський М.* З історії більшовицької організації Горлівсько-Щербинівського району Донбасу (1901-1918) // Літопис революції. - 1926. - № 5. - С. 55-63.

18. Письмо И.В.Сталина В.И.Ленину: 22 сентября 1922 г. // Известия ЦК КПСС. - 1989. - № 9. - С. 198-200.

19. *Солдатенко В.Ф.* До оцінки організацій "українських більшовиків" // Український історичний журнал. - 1989. - №.1. - С. 62-69; № 7. - С. 49-57.

20. *Сталін Й.В.* Звітна доповідь XVII з'їздові партії про роботу ЦК ВКП (б): (26 січня 1934 року) // Твори:

В 13 т. - К.: Укрполітвидав, 1949. - Т. 13. - С. 283-374.

21. *Сталін Й.В.* Про чергові завдання в національному питанні: Тези до X з'їзду РКП(б), затверджені ЦК партії //Твори: В 13 т. - К.: Укрполітвидав, 1949. - Т. 5. - С. 17-30.

22. *Шпорлюк Р.* Комунізм і націоналізм: Карл Маркс проти Фрідріха Ліста. - К.: Основи, 1998. - 479 с.

23. *Юренко О.П.* Із мороку забуття (С.М.Мазлах) // Реабілітовані історією. - Полтава: Рідний край, 1992. - С. 226-242.

Didukh L.V.

THE FIRST TRENDS OF UKRAINIAN NATIONAL-COMMUNISM (1917-1918)

The article is devoted to the question of history of development of national-communism in Ukraine. The first trends of Ukrainian national-communism as apart of russian communism-bolshevizm in 1917-1918 and the main theoretical positions of Ukrainian national-communism as the whole historical phenomenon is considered.